

Kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman kuulemistilaisuus 28.9.2016 /

Kieliturvasihteeri Siiri Jomppanen

Perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman 2017-2019 teemoiksi on valittu: Ihmisoikeuskasvatus- ja koulutus, yhdenvertaisuus, itsemääräämisoikeus ja perusoikeudet ja digitalisaatio.

Kaikki edellä mainitut aiheet/teemat ovat juuri niitä, joiden toteutuminen saamelaisten kohdalla on jäänyt heikoksi tai vaillinaiseksi. Saamelaisia koskevien oikeuksien toteuttaminen ja kehittäminen vaativat valtiovallalta konkreettisia ja tosiasiallisia toimia.

Saamelaiskäräjät toteaa, että on mielellään teemoihin liittyvien hankkeiden sisällön suunnittelussa yhteistyökumppanina niiltä osin kuin ne koskevat saamelaisten asemaa alkuperäiskansana, saamelaisten kielellisiä ja -kulttuurillisia oikeuksia ja kulttuurinsuojelua.

Edellä mainittuihin teemoihin on suunnitteilla erilaisia hankkeita toimenpiteiden toteuttamiseksi. Saamelaiskäräjät muistuttaa, että hankkeissa tulee ottaa huomioon saamelaisten asema alkuperäiskansana, saamelaisia koskevat perustuslain säännökset (17.3 §, 121,4 §) sekä saamen kielilain (1086/03) säännökset.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tämä säännös tulee sovellettavaksi vain yhdessä jonkin perusoikeussäännöksen kuten saamelaisia koskevan perustuslain 17.3 §:n tai jonkin ihmisoikeusmääräyksen kanssa. Turvaamisvelvollisuus sisältää sekä säännöksessä mainittujen oikeuksien suojaamisvelvollisuuden että niiden toteuttamisvelvollisuuden.

Suomen perustuslaissa saamelaiset on määritelty alkuperäiskansaksi. Tämä tulisi huomioida toimintaohjelmassa. Haluaisimme nähdä perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman nimessä sanan alkuperäiskansaoikeudet tai vähintään sille tulisi varata oma painopisteosionsa toimintaohjelmassa valtioiden vakiintuneesta tulkinnasta johtuen alkuperäiskansaoikeuksien sisältyessä ihmisoikeuksiin. Tämä on perusteltua eri syystä, mutta tärkeimpänä voidaan pitää perustuslaissa määriteltyä saamelaisten alkuperäiskansa-asemaa sekä sitä, että saamelaiskysymykset tulee nähdä ensisijaisesti perus- ja ihmisoikeuskysymyksinä.

Perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmassa vuosille 2012-2013 oli muutama maininta saamelaisia koskevista toimenpiteistä, joista keskeisin oli toimenpide ”kehittää saamelaisten oikeuksia alkuperäiskansana erityisesti selkeyttämällä lainsäädäntöä saamelaisten oikeudesta osallistua saamelaisten kotiseutualueella olevien valtion maa- ja vesialueiden käyttöä koskevaan päätöksentekoon” (numero 44). Tämä toimenpide tulisi sisällyttää myös nyt valmisteltavaan ohjelmaan konkreettisine linjauksineen.

Tämän hetkisiä haasteita, jotka muun muassa tulisi toimintaohjelmaa laadittaessa huomioida, ovat:

1) Saamelaisten tosiasialliset ja oikea-aikaiset vaikuttamisen mahdollisuudet

Saamelaisilla tulee olla saamelaisia koskevissa asioissa tosiasialliset ja oikea-aikaiset vaikuttamisen mahdollisuudet. Kansainväliset velvoitteet edellyttävät, että saamelaisilla on oltava nykyistä paremmat mahdollisuudet päästä vaikuttamaan heitä koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Kulttuuri-itsehallinnosta säädettäessä sen yhdeksi osaksi on otettu saamelaiskäräjälain 9 §:n neuvotteluelvoite, jonka mukaan ”Viranomaiset neuvottelevat Saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana...” Tämän pykälän soveltamiskäytännöt ovat vaihtelevia.

Huolestuttavaa on kuitenkin se, että usein viranomaisilla ja Saamelaiskäräjillä on eri näkemys siitä, onko asia sellainen, josta tulee neuvotella. Hyvin huolestuttavaa on se, että neuvottelujen oikea-aikaisuus ja tehokkuus ovat minimaalisia.

Neuvotteluelvoitetta tulisikin kehittää esimerkiksi luomalla ohjeet, joita kaikki viranomaiset noudattaisivat.

2) Aluehallinto- ja sote-uudistus sekä saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon kehittäminen

Saamelaisten kannalta aluehallinto- ja sote-uudistuksessa on viime kädessä kyse saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen perusoikeuksien toteutumisen turvaamisesta muihin väestöryhmiin nähden yhdenvertaisesti mm sosiaali- ja terveydenhuollossa. Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden tulee toteutua myös käytännön tasolla. Kielellisten oikeuksien toteutuminen edellyttää lainsäädännön tarkistamista. Lainsäädäntöön pitäisi ottaa riittävän täsmällinen ja velvoittava säännös tai säännökset saamelaisten oikeudesta saada omakielisiä ja omaan kulttuuriseen taustaansa mukautettuja palveluja muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja ainakin saamelaisten kotiseutualueella

Saamelaiskäräjät muistuttaa, että saamelaisten kulttuuri-itsehallinto huomioidaan yhdenvertaisesti alueellisen itsehallinnon rinnalla. Saamelaiskäräjät pitää välttämättömänä, että saamelaisten kulttuuri-itsehallinto huomioidaan asianmukaisesti itsehallintoalueita koskevassa valmistelussa ja sitä kehitetään lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla. Saamelaisten kulttuuri- itsehallinto on tarkoitettu dynaamiseksi siten, että saamelaiset voivat itse kehittää sitä vaaleilla valitun Saamelaiskäräjien kautta.

3) Saamen kielten elvytysohjelma

Kaikki Suomessa puhutut saamen kielet ovat uhanalaisia kieliä, mutta häviämisvaarassa ovat erityisesti inarinsaame ja koltansaame. Valtioneuvosto on tehnyt periaatepäätöksen vuonna 2014 toimenpiteistä saamen kielten elvyttämiseksi. Toimenpideohjelmassa on 21 toimenpidettä

kohdistuen muun muassa varhaiskasvatukseen, kielipesätoimintaan ja opetukseen. Saamen kielten elvyttämisohjelman toimeenpano ei ole edennyt Saamelaiskäräjien toivomalla tavalla. Saamen kieliin tulee jatkuvasti uusia toimenpidetarpeita, vaikka hyväksytynkään ohjelman toimenpiteitä ei ole toteutettu. Saamelaiskäräjät on esittänyt Sipilän hallitukselle, että uuden saamen kielten elvytys- ja ylläpito-ohjelman laatiminen tulee jo aloittaa.

Perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmassa tulee mainita saamelaisten kielellisten oikeuksien parantaminen.

4) Muun kuin saamelaisten kotiseutualueen saamen kielen opetus

Oman kielen ja kulttuurin oppiminen on saamelaisten ja saamelaislasten perusoikeus eikä oman kielen kouluopetuksen saaminen saa olla riippuvainen asuinpaikasta.

Vuoden 2015 saamelaiskäräjävaalien yhteydessä kerättyjen tilastojen mukaan n. 70 % alle 18-vuotiaista saamelaislapsista ja nuorista asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Suurin osa näistä lapsista ja nuorista jää luku- ja kirjoitustaidottomiksi omassa kielessään tilanteessa, jossa tällä hetkellä alle puolet Suomen 10 000 saamelaisesta enää puhuu saamen kieliä. Tällainen kehitys johtaa saamen kielen ja saamelaiskulttuurin häviämiseen.

Perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman 2017-2019 teemoista

Ihmisoikeuskasvatus- ja koulutus

Saamelaiset ovat perustuslaissa tunnustettu alkuperäiskansaksi. Alkuperäiskansan asemaan liittyvät oikeudet ilmenevät kansainvälisistä ihmisoikeusasiakirjoista. Alkuperäiskansojen oikeusaseman sääntelyssä on keskeisintä koko kulttuurimuodon suojaaminen.

Suomi on sitoutunut lukuisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja osallistui aktiivisesti muiden pohjoismaiden tavoin alkuperäiskansajulistuksen valmisteluun, tuki sen keskeisten periaatteiden hyväksymistä. Suomi osallistui YK:n yleiskokouksen täysistunnossa syyskuussa 2014 järjestettyyn ensimmäiseen korkean tason alkuperäiskansojen maailmankonferenssiin, tuki julistuksen loppupäätelmiä, joiden mukaan valtiot vahvistavat sitoutumistaan YK:n alkuperäiskansajulistukseen ja alkuperäiskansaoikeuksien edistämiseen.

Perus- ja ihmisoikeudet mielletään usein vain kaikille kuuluvina yleisinä yksilöoikeuksina – alkuperäiskansojen, vähemmistöjen ja erityisryhmien erityisiä ihmisoikeuksia ei oteta vakavasti tai ei tunnisteta.

Ihmisoikeuskasvatus -ja koulutus eri viranomaistahoille on kannatettava päänavaus. Saamelainen alkuperäiskansaa koskevan ihmisoikeuskasvatuksen ja – koulutuksen osion sisällön suunnittelussa Saamelaiskäräjät on mielellään yhteistyökumppanina.

Suomessa ei kaikilta osin tunnisteta saamelaisia koskevia perusoikeuksia ja ihmisoikeuksia ja sitä milloin ne jäävät toteutumatta. Usein on tapahtunut, ettei oteta huomioon ihmisoikeussopimusten noudattamista valvovien valvontaelinten suosituksia ja huolenaiheita oikeuksien toimeenpanossa tai niiden puutteista.

Itsemääräämisoikeus

Saamelaiset on määritelty alkuperäiskansaksi. Alkuperäiskansoille kuuluvaa itsemääräämisoikeutta ei oteta vakavasti tai ei tunnisteta.

Perustuslain 121.4 §:n mukaan Saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan lailla säädetään. Itsehallinnon toteuttamista varten asetetun saamelaiskäräjien tehtävänä on saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Tehtäväalue vastaa siten saamelaisten perusoikeussäännöksessä säänneltyä alaa. Saamelaiskäräjälain 9 §:ssä (neuvotteluvälvoite) on lueteltu ne asiat, jotka kuuluvat saamelaisten perustuslaillisen itsehallinnon piiriin.

Edellä olevan perustuslain säännöksen mukaan saamelaisilla tulee olla täysimääräinen itsemääräämisoikeus omissa asioissaan.

Saamelaiskäräjät esittää, että saamelaisten tehokas osallistuminen toimintaohjelman laadintaan turvataan saamelaisia koskevien linjausten osalta, toimenpiteiden tulee olla konkreettisia ja ne tulee toteuttaa. Erityisen tärkeää ohjelman laatimisessa sekä toimenpiteiden toteuttamisessa on vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaatteen noudattaminen.

Yhdenvertaisuus

Saamelaisväestön yhdenvertaisuudesta suhteessa valtaväestöön ei voi puhua, koska valtaosa viranomaispalveluista ei ole saatavilla saamen kielellä.

Saamelaiset eivät ole yhdenvertaisessa asemassa valtaväestöön nähden viranomaisten palvelujen saamisessa. Saamenkieliset ja saamelaiskulttuurin mukaiset palvelut puuttuvat jopa saamelaisten kotiseutualueella toimivilta viranomaisilta.

Yhdenvertaisuus ymmärretään usein yhdenmukaisuuden tai samankaltaisen kohtelun vaatimuksena poliittisessa päätöksenteossa, hallinnossa ja julkisyhteisöjen kuten koulujen toiminnassa – yhteiskunnassa heikommassa asemassa olevia yksilöitä ja ryhmiä suojaavaa ja todellista yhdenvertaisuutta toteuttavaa positiivisen erityiskohtelun periaatetta ei ymmärretä/tunnisteta osaksi ihmisoikeuksia.

Perustuslain 17.3 § on myös läheisessä yhteydessä perustuslain 6 §:ssä säädettyyn vaatimukseen kansalaisten yhdenvertaisesta kohtelusta. Yhdenvertaisuussäännöksen tarkoituksena on edistää tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumista. Sen saavuttamiseksi julkisen vallan on tarvittaessa ryhdyttävä positiivisiin erityistoimenpiteisiin.

Saamelaisten osalta tähän on edelleen tarvetta, jotta he voivat valtaväestöön nähden yhdenvertaisesti saada omakielisiä ja omaan kulttuuristaansa mukautettuja palveluja kaikilla yhteiskunnan sektoreille. Erityisesti omakielisiin ja oman kulttuuristaan mukaisiin palveluihin on tarvetta opetustoimen ja varhaiskasvatuksen sektorilla sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa.

Perusoikeudet ja digitalisaatio

Enenevässä määrin viranomaisten palvelut ovat sähköisiä palveluja esimerkiksi ajanvaraukset, lomakkeiden täyttäminen, viranomaisten toiminnan ohjeet. Eri viranomaisten valtakunnallisissa

puhelinpalveluissa ei voi käyttää ole saamen kieltä, vaan tarvitaan erityisjärjestelyjä. Tämä aiheuttaa saamelaisväestön eriarvoisuutta asioiden hoitamisessa viivytyksettä tai osallistumisessa. Erityisesti vanhemmalla saamelaisväestöllä ei ole tietotaitoa digitaalisten laitteiden käyttämiseen tai monilla paikoilla saamelaisten kotiseutualueella tietoliikenneyhteydet toimivat huonosti siten, ettei ole edes mahdollisuutta osallistua tai asioida digitaalisten laitteiden välityksellä.

Ihmisten asuinpaikan huonot tietoliikenneyhteydet tai riittämätön osaaminen sähköisessä asioimisessa muodostuvat esteeksi perusoikeuksien käyttämiselle. Tätä ei voi pitää hyväksyttävänä. Keskeisten viranomaisten sähköisten palvelujen rinnalla tulee olla edelleenkin toimiva vaihtoehto, jotka ovat kaikkien ihmisten saatavilla.

Digitalisaatio mahdollistaa anonyymin, yhteiskunnassa heikommassa asemassa olevia yksilöitä ja ryhmiä vahingoittavan rasismien, syrjinnän ja vihapuheen.

Muistion laati kieliturvasihteeriksi Siiri Jomppanen